

Kratke napomene uz prilog E. Sicarda

Prof. dr Mirko Barjaktarović

Rad E. Sicarda *Razmišljanja o postojanju i konceptu kućnih ekonomskih zajednica* veoma je zanimljiv, i to kako po pristupu ovoj problematici, tako i po terminološkom preciziranju pojmova, te uporednom materijalu i postavljanju pitanja da li je moguće — kada i koliko prihvatiti i primeniti nešto iz tradicionalnih porodičnih odnosa pojedinih ljudskih zajednica u savremenim uslovima.

Istina je, kako tvrdi Sicard, da je kućna ekonomska zajednica (koju mi obično nazivamo porodičnom zadrugom, a koju sam ja u jednom radu nazvao *rodovskom zadrugom*) socioekonomski oblik života, istina je i to da je ovakva zajednica važna i zanimljiva u osnovi po svojoj strukturi i organizaciji rada i života a ne po broju članova, te da deoba ovih zajednica nije i njihovo raspadanje već nastavak daljeg održavanja.

Pored svega, nama se čini da je moguće učiniti i neke dopune a i primedbe ovome radu. Da je *zadruga* (priznajem da je bolji opasni Sicardov termin, ali ja i dalje upotrebljavam stari naziv) bila od velikog ekonomskog značaja u prošlosti Srba, opazio je i isticao još Svetozar Marković. Cvijić je, štaviše, izričito naglasio da je porodična zadruga ustanova ekonomskog karaktera, podrazumevajući svakako da je ona i sama po sebi bila i ono »socio«. Sicard kaže da ni arbanaški *fis* (pleme) nije ništa drugo do kućna ekonomska zajednica. Međutim, to nije baš tako. Pleme je šira i složenija zajednica. U njemu svako domaćinstvo ima svoju kuću, privatnu zemlju kao i udeo u zajedničkom (plemenskom) komunu. Pojedine porodice mogu da žive samo od svog privatnog zemljišta i rada, ili opet samo od korišćenja komunskih pašnjaka i šuma. Pojedine porodice u plemenu mogu biti manje ili više vezane za taj svoj kolektiv. Sve porodice jednog plemena ne moraju biti krvni srodnici. U svakom slučaju preterano je jednako definisati *zadrugu* i *pleme* (ako ne čak i pogrešno). *Pleme* je u svojoj osnovi (barem balkansko) bilo najpre vojnička organizacija koja je trebala svojom snagom da štiti plemenski komun i sve ono što je pleme činilo zajednicom.

Kada spominje slučaj »došljaka«-domazeta, Sicard kaže da etički element krvne zajednice može da se menja u element ekonomskog značaja. Pre svega, klasična zadruga po pravilu ne uzima zeta u kuću ili ga nikada ne uzima. To radi inokosna porodica koja nema muške dece, ili nema dece para a onda od drugoga. Štaviše, domazetov ulazak u zadrugu bio bi izvesno uopšte. U zadruzi svagda treba da bude dece, ako ne od jednoga bračnoga remećenje i krvne veze članova zadruge i prava u nasleđivanju imovine po ocu (u patrijarhalnom društvu samo po ocu i samo od strane muških naslednika). Koliko je ipak jak »etički« element krvne zajednice, vidi se i po tome što je u prošlosti domazet prihvatio prezime i kućnu slavu (kult kuće i zemlje) svoje tazbine. Isti je slučaj i sa »pečalbarom«, kojeg Sicard spominje. »Pečalbar« je u stvari sluga. Kada je bogatija kuća (ne mora biti i zadruga) imala slugu više godina, moglo je da se desi da se i on »prizeti« u toj kući i to bilo zato što se svideo starijima kao vredan i ozbiljan radnik i čovek, ili zato što bi se za to vreme i sam saživeo s nekom od devojaka iz kuće. Ali i u ovom slučaju, čak i pre nego u prethodnom. (jer je domazet mogao da donese i štogod imovine od oca nasleđene), »pečalbar« je prihvatao prezime i slavu tazbine. Ili je bilo slučajeva da slugu neko iz kuće usvoji (posini), pa se on oženi devojkom sa strane. Ako nije, dakle, bilo pravog krvnog srodstva, pribegavalo se njegovoj zameni — veštačkom krvnom srodstvu.

Sicard spominje rad »spregom«. Teško bi bilo naći primer da prava zadruga spreže stoku sa drugom zadrugom. To rade sirote, inokosne porodice koje imaju samo po jednoga vola. Međutim, druga je stvar međusobna dopuna radnom snagom i stokom između suseda. To je zapravo »pozajmica«, a ne sprega.

U predvojenih zadruga, koje Sicard ne spominje, a koje žive na po dva mesta, nije zajednički rad, kao ni zajedničko odmaranje (stanovanje) i obedovanje ono što prevladuje u održavanju zadruge, već je to što sigurnije i kompleksnije ekonomisanje. U Metohiji i sada ima (i to ne mali broj) porodica koji žive u župnim selima i bave se samo obradom zemlje, dok je drugi deo njihove kućne ekonomske zajednice (zadruge) stalno na planini i bavi se tradicionalnim zanimanjem — držanjem stoke. Tako se dva dela zadruge uspešno i srećno dopunjavaju: zemljoradnja i stočarstvo. I još nešto, i kod nas je u prošlosti pripadanje iole jačoj zadruzi značilo istovremeno i poticanje iz ugledne, dobre, domaćinske kuće, jer zadruge su po pravilu bile ne samo brojem članova već i ekonomisanjem jača domaćinstva. Zato se nastojalo i bila je čak moda, da se živi u zadrugama. To je omogućavalo šire ekonomske mogućnosti i veću ekonomsku zaštitu i pojedinaca i užih porodica iz okvira zadruge. Ako su vlasti tražile jednak porez od svake kuće, onda je zadružnija bila u boljem položaju. Ako je u nekom kraju bilo običaja krvne osvete, onda se oružje teže podizalo na onoga iz čije kuće ima više odraslih i naoružanih muškaraca. U svakom slučaju zadružnija je kuća bila sigurnija i višestruka zaštita pojedinaca i porodica. Zato je i bilo slučajeva združivanja nesrodnika u zajednička domaćinstva.

Sicard kaže da je u izboru starešine za ovakva domaćinstva bilo i »politike«. Zar treba isticati da svako ima (i pojedinac, i porodica, i grupa) i vodi određenu politiku. Ako se starešina već bira, a mogao se ponekad

i naturiti (i to nije bila retkost), onda je prirodno da se bira onakvo lice kakvo je potrebno i kakvo najviše odgovara u datim uslovima života. Bilo je skoro pravilo da starešina bude onaj koji je radin i okretan, koji ume blagovremeno o svemu da misli. Koliko je bilo politike u izboru starešine — imao sam prilike da ustanovim pre 25 godina proučavajući arbanaške dvoverske zadruge. Dvoverska zadruga (u kojoj su živeli krvni srodnici ali su neki od njih bili hrišćani a drugi islamske religije) birala je za starešinu lice hrišćanske ili islamske konfesije, već prema tome čija je trenutno državna vlast bila (turska ili srpska — jugoslovenska). Drobunjaci, kao plemenska zajednica, birali su sebi glavare iz bratstva Karadžića ili Cerovića. Iz bratstva Karadžića (iz sela isturenije Petnice) birali su ga onda kada se moralo s Turcima kako-tako sarađivati, a od Cerovića (iz sela zabačenije Tušine) onda kada se moglo da bude nezavisnije i ratobornije. U nekim delovima Makedonije selo je za svog starešinu biralo ženu i to zato što susedi Arbanasi na takvo selo nisu nasrtali kao na ono na čijem je čelu bio muškarac. Dakle, još jedna potvrda da svako ima svoju politiku i da je kao takvu vodi.

To što Sicard pretpostavlja da su oni koji su u nas godine 1948. stvarali seoske radne zadruge prevideli postojanje tradicionalnih porodičnih zadruga, ili ako su znali za njih da su ih smatrali tragovima kapitalizma, pa da ih je podruštvljavanjem zemlje valjalo uništiti — u osnovi je domišljanje i teorisanje. Stvaranje seoskih radnih zadruga u Jugoslaviji u to vreme bila je čista politika. Time se jednostavno htelo da pokaže, i dokaže, da i mi gradimo socijalizam kao i oni što su nas u to vreme napadali. U svemu tome nije bilo nikakvih ispitivanja ili iskustva. Najmanje je to bio samonikli proces nastao iz osećanja potrebe, iznikao iznutra, lagano i »odozdo«. Oni koji su provodili kolektivizaciju administrativnim merama nisu razumevali tradicije, navike i psihologiju našega čoveka. Štaviše, svemu što se na brzinu a naročito silom natura, naš čovek je sklon da se javno ili tajno opire i da to na određeni način sabotira.

Naši preci su živeli u porodičnim zadrugama jer su dužnim iskustvom uvideli da su od toga imali očigledne koristi. Seljačke radne zadruge stvarane administrativnim putem, i onakve kakve su bile u nas, bile su — blago rečeno — brzoplete i u osnovi štetan promašaj. Zato su te zadruge ne samo podbacile već su i rasformirane. Podruštvljavanje zemlje u nas nije bilo »sa manje teškoća«, kako Sicard pretpostavlja, onamo gde je bilo tradicionalnog zajedništva. Možda je bilo čak i obrnuto.

Iako u nas postoji negdašnja izražena mudrost: »inokoština gotova siromaština«, u novije vreme se sve više teži individualnom porodičnom životu. Valjda je to novi, drugi, odgovarajući stepen »razvoja«, kao što je bio drugačiji onaj stepen »razvoja« kada su zadruge postojale (jer su one danas uglavnom izuzeci). Međutim, u stvaranju novih ekonomsko-političkih oblika života na osnovama tradicionalnih kućnih ekonomskih zajednica bilo je i brzine, i pogrešaka, i nerazumevanja povezanosti i ekonomske i kultne našega seljaka za svoju zemlju. Zato je brzopleto izigrana određena prednost i iskustvo u zajedničarskom životu.